

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

У статті проведено аналіз нормативно-правових актів, які регламентують порядок здійснення та облікового відображення безготівкових розрахунків.

Виявлено проблему нормативного регулювання здійснення операцій за розрахунками через систему електронних грошей, визначено вплив даної проблеми на методичні аспекти бухгалтерського обліку відповідних розрахунків

Постановка проблеми. Важливим складовим чинником успішного функціонування системи безготівкових розрахунків є нормативно-правова база, орієнтована на створення сприятливих умов для її ефективної діяльності, забезпечення своєчасного завершення розрахунків між суб'єктами господарювання. Однак із розвитком інформаційних технологій, які впроваджуються в банківському секторі, а також з еволюцією грошових інструментів, постає ряд проблемних питань щодо облікової регламентації сучасних форм безготівкових розрахунків суб'єктів господарювання, зокрема нормативного забезпечення їх облікового відображення.

Аналіз останніх досліджень. Основні положення бухгалтерського обліку безготівкових розрахунків були досліджені такими вітчизняними та російськими вченими як: О.А. Шевчук, Н.В. Дубенко, С.П. Поліщук, В.Ф. Попов, В.С. Геращенко, Г.А. Шварц, С.В. Анурєєв. Наразі недостатньо дослідженим залишається питання нормативного регулювання бухгалтерського обліку новітніх форм безготівкових розрахунків, зокрема їх окремих складових (платіжних інструментів тощо).

Метою дослідження є вивчення стану правового регулювання порядку здійснення та облікового відображення безготівкових розрахунків в Україні, виявлення проблемних питань, які впливають на організацію і методику бухгалтерського обліку таких розрахунків, та потребують нагального вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні правила, форми і стандарти розрахунків юридичних і фізичних осіб та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю банків, встановлює Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті. Слід також зазначити, що переважна частина безготівкових розрахунків в Україні здійснюється через банківські рахунки.

Стисла характеристика основних законодавчих актів, що регулюють порядок відкриття, використання і закриття рахунків клієнтів у банківських установах, наведена у табл. 1.

Таблиця 1. *Нормативно-правові акти, що регламентують порядок здійснення безготівкових розрахунків*

№ з/п	Назва нормативного акту	Коротка характеристика
1	2	3
1	Цивільний кодекс України [16]	Регулює відносини між банком і вкладником при укладанні договору банківського вкладу (§ 3 гл. 71); визначає взаємовідносини між банком та клієнтом при відкритті банківського рахунку (гл. 72)
2	Господарський кодекс України [1]	Визначає основи діяльності суб'єктів господарювання (розділ II); окреслює особливості правового регулювання фінансової діяльності, в тому числі – банківської (§ 1 гл. 35)

Продовження табл. 1

1	2	3
3	Закон України від 20.05.99 р. № 679 "Про Національний банк України" [3]	Визначає, що Національний банк України встановлює для банків правила проведення банківських операцій (ст. 7)
4	Закон України від 05.04.2001 р. № 2346 "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" [5]	Визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, поняття та загальний порядок проведення переказу коштів в межах України, а також встановлює відповідальність суб'єктів переказу (ст. 6); встановлює коло осіб, яким банки мають право відкривати рахунки, а також орган (Національний банк України), який встановлює порядок відкриття банками рахунків та їх режими. Види рахунків, що можуть відкриватися банками (ст. 7)
5	Закон України від 07.12.2000 р. № 2121 "Про банки і банківську діяльність" [4]	Встановлює обов'язок банків ідентифікувати клієнтів, які відкривають рахунки та осіб, уповноважених діяти від імені зазначених клієнтів (гл. 11)
6	Закон України від 28.11.2002 р. № 249 "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" [2]	Визначає, що банки є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, які відповідно до ст. 5 зобов'язані проводити ідентифікацію особи, яка здійснює фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу, або відкриває рахунок (в тому числі депозитний) (ст. 4). Ідентифікація осіб, що здійснюють фінансові операції (ст. 6)
7	Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами від 03.12.2003 р. № 516 [12]	Регулює загальний порядок залучення банками України грошових коштів (як у національній, так і в іноземній валюті) або банківських металів від юридичних та фізичних осіб на їх поточні, вкладні (депозитні) рахунки та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів
8	Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах від 12.11.2003 р. № 492 [7]	Регулює правовідносини, що виникають під час відкриття банками поточних і вкладних (депозитних) рахунків у національній та іноземних валютах суб'єктам господарювання, фізичним особам, іноземним представництвам, нерезидентам – інвесторам, виборчим блокам політичних партій
9	Закон України від 05.04.2001 р. № 2374-III "Про обіг векселів в Україні" [6]	Визначає особливості обігу векселів в Україні, який полягає у видачі переказних та простих векселів, здійсненні операцій з векселями та виконанні вексельних зобов'язань у господарській діяльності
10	Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України від 29 грудня 2000 р. № 520 [13]	Встановлює єдині правила і порядок проведення уповноваженими банками та фінансовими установами операцій з чеками в іноземній валюті
11	Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах від 15.12.2004 р. № 639 [11]	Визначає загальні правила Національного банку України щодо порядку здійснення банками операцій надання та отримання банківських гарантій в національній та іноземних валютах та порядок їх виконання
12	Положення про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньо-економічними операціями від 03 грудня 2003 р. № 514 [14]	Встановлює загальні правила щодо відкриття, авізування, супроводження, виконання та закриття документарних акредитивів, що здійснюють уповноважені банки для будь-яких фізичних чи юридичних осіб, представництв юридичних осіб-нерезидентів під час їх розрахунків за договорами з нерезидентами, оформленими відповідно до вимог законодавства України та/або для власних потреб

Як бачимо з табл. 1, у вітчизняному в законодавстві повною мірою розкривається питання взаємовідносин банків та суб'єктів господарювання по відношенню до традиційних форм безготівкових розрахунків. Проте, враховуючи розвиток науково-технічного прогресу та, зокрема, стрімкість розробок та впровадження інформаційних технологій, все більшої популярності набувають розрахунки з використанням електронних грошей. Відповідно виникає питання нормативного регулювання порядку проведення розрахунків з використанням вищезазначених платіжних інструментів та їх облікового відображення.

Дане питання досить довго не регулювалося на рівні держави, і лише в 2008 році було затверджене Положення НБУ про електронні гроші в Україні №178 (від 25.06.08 р.), яке у 2010 році було трансформовано (змінено) для можливості удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності, що пов'язана з випуском та обігом електронних грошей в Україні, а також здійснення моніторингу за такою діяльністю. Дане Положення встановлює вимоги НБУ до емітентів, суб'єктів обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні. Норми Положення розроблені з урахуванням вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради Європи 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. про започаткування та здійснення діяльності емітентів електронних грошей, та нагляд за такою діяльністю.

Положення про електронні гроші в Україні від 04.11.2010 р. [10] не поширюються на діяльність осіб, які здійснюють випуск та/або обслуговування наперед оплачених документів (відповідно до бухгалтерської термінології – грошових документів). Паралельно з цим Положення чітко визначає обов'язки суб'єктів випуску, обігу та погашення розрахунків електронними грошима (табл. 2).

Таблиця 2. Суб'єкти емісії й обігу електронних грошей та їх обов'язки

Суб'єкти	Обов'язки
Особа, яка має намір створити систему електронних грошей та здійснювати випуск електронних грошей	Обов'язкове узгодження з НБУ правил системи електронних грошей до здійснення випуску електронних грошей
Платіжна організація платіжної системи, створеної резидентом, члени/учасники якої мають намір здійснювати випуск електронних грошей	Обов'язкове узгодження з НБУ правил системи електронних грошей до здійснення випуску електронних грошей
Банк, який є членом/учасником міжнародної платіжної системи та має намір здійснювати випуск електронних грошей та/або інші операції з електронними грошима на території України з використанням цієї міжнародної платіжної системи	Обов'язкове узгодження з НБУ правил здійснення операцій з електронними грошима до здійснення таких операцій.

Згідно з такими нововведеннями в Україні було узгоджено лише дві системи електронних грошей ("Максі" – ПАТ "ВіЕйБі Банк", "МонеХу" – ПАТ Банк "Контракт") та названо декілька банків, які мають право їх емітувати (табл. 3) [9].

Таблиця 3. Перелік банків, які мають право здійснювати випуск електронних грошей

№ з/п	Найменування банку-емітента	Найменування платіжної системи
1	2	3
1	АТ "ІМЕКСБАНК"	НСМЕП
2	ПАТ "ОКСІ БАНК"	НСМЕП
3	ПАТ АКБ "Львів"	НСМЕП
4	ПАТ "ФОЛЬКС-БАНК"	НСМЕП

Продовження табл. 3

1	2	3
5	ПАТ "ЧБРР"	НСМЕП
6	ПАТ "Полікомбанк"	НСМЕП
7	АТ БАНК "МЕРКУРІЙ"	НСМЕП
8	ПАТ "Банк "Демарк"	НСМЕП
9	ПАТ КБ "Хрещатик"	НСМЕП
10	ПАТ АБ "Експрес-Банк"	НСМЕП
11	ПАТ "КРЕДИТ ВЕСТ БАНК"	НСМЕП
12	АБ "Південний"	Visa International
13	ПАТ "Ощадбанк"	"ГлобалМані"
14	ПАТ "Кредитпромбанк"	Visa International
15	ПАТ "АСТРА БАНК"	Visa International

Як бачимо, в переліку відсутня найвідоміша в Україні система електронних розрахунків WebMoney Transfer. Система онлайн-платежів Webmoney Transfer є найбільшою в СНД і продовжує активно охоплювати все нові ринки, включаючи західний. Щодо законності функціонування даної системи ведуться активні дискусії. На сьогодні дійсно існує проблема невідповідності економічного та правового змісту одиниць вартості, які здійснюють обіг в системі WMT. Відповідно існують і різні точки зору щодо відображення WebMoney на рахунках бухгалтерського обліку.

Перш за все потрібно відзначити, що WM Transfer діє через своїх представників, так званих «гарантів», основною функцією яких є забезпечення титульних знаків конкретного типу, відповідного національній валюті конкретного регіону. Так, в Україні Webmoney представляє «Українське Гарантійне Агентство» і ВАТ «Український Професійний Банк», які забезпечують гривневий еквівалент webmoney – WMU. Робота з WM Transfer можлива в різних напрямках і дозволяє здійснювати як перекази між користувачами, так і прийом платежів на користь третіх компаній. Це ставить питання про відповідність її діяльності ряду законодавчих актів. Зокрема, Закону України «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні», а також ухвалі НБУ №178 від 25.06.08 р. «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні».

Абсолютно очевидним є те, що WM Transfer – платіжна система, яка емітує електронні гроші і здійснює перекази, а також прийом платежів на користь інших організацій. Тому логічно, що дана структура підпадає відразу під всі вище перелічені законодавчі ухвали і, відповідно, WM Transfer має бути зареєстрована в НБУ, як платіжна система, що зобов'язана співпрацювати з банком-емітентом. Однак, у січні 2011 року на офіційному веб-ресурсі Національного банку України було повідомлено, що правила системи WebMoney Transfer не були узгоджені з НБУ. Поряд з цим, жоден з вітчизняних банків не повідомив про співпрацю з компанією WebMoney Transfer.

В свою чергу, заступник директора компанії WebMoney Transfer по роботі з фінансовими установами повідомив, що компанія WebMoney Transfer у своїй діяльності спирається на банківську інфраструктуру [15]. Прес-центр WebMoney Transfer в Україні повідомив, що WebMoney Transfer – це міжнародна технологія. В окремо мій державі даною технологією користуються компанії, які працюють в межах законодавства своєї країни. На сьогодні в Україні технологія WebMoney використовується для обліку та передачі зобов'язань, чітко визначених Цивільним кодексом України (гл. 47), що не потребує жодних додаткових узгоджень [17].

Також Українська міжбанківська асоціація "ЕМА" повідомила про здобуття правової експертизи Інституту держави і права при Національній академії наук України відносно системи Webmoney, яка підтверджує, що діяльність Webmoney в Україні повністю відповідає чинному законодавству [8].

Фактично, Webmoney в Україні не є платіжною системою, що оперує наявними і безготівковими грошима. Дана система переплітається з такою категорією Цивільного Кодексу України як "право вимоги". Таким чином, WMU – це зобов'язання однієї сторони виплатити грошову суму іншій стороні (такі зобов'язання можуть продаватися і купуватися за гроші, а також обмінюватися на інші блага (товари, послуги)). Права вимоги – це фінансовий актив, який проявляється у формі дебіторської заборгованості по відношенню до боржника (первинному дебітору – Український Професіональний Банк). Права вимоги, згідно ст.512 ЦКУ, можуть бути переуступлені іншій особі (новому кредитору), що одночасно супроводжується рухом та обліком WMU на гаманцях.

WM Transfer працює з продавцями товарів, робіт і послуг, забезпечуючи одержання WM в їх користь. Це визначається фінансовою послугою (переказ коштів/прийом платежів), яка, в свою чергу, вимагає ліцензування. Відповідну ліцензію отримала дочірня компанія "УГА" – "ВМ-фактор" (фінансова установа зареєстрована "Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг"). Співпраця з цією організацією дозволяє інтернет-продавцям отримувати безготівкові перекази на рахунок в банку, а також всі необхідні документи для можливості відображення розрахунків електронними грошима в бухгалтерському обліку.

Висновки та пропозиції. Виходячи з вище наведених фактів, можна сказати, що титульні знаки Webmoney можна використовувати як засіб (форму) безготівкового розрахунку, проте не слід ототожнювати їх з поняттям "електронні гроші" у прямому розумінні даного вислову. В ході дослідження та за результатами аналізу нормативно-правових актів встановлено, що спосіб здійснення платежів через систему електронних грошей між суб'єктами господарської діяльності не суперечить чинному законодавству України.

Отже, наразі в Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, методичних рекомендаціях з обліку активів, зобов'язань та капіталу (за об'єктами обліку) відсутні норми та коментарі щодо особливостей облікового відображення електронних грошей та розрахунків ними. Також не вирішеним залишається питання щодо виділення бухгалтерських рахунків, які б були призначені для їх обліку, що унеможливило розробку методики бухгалтерського обліку розрахунків електронними грошима.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

2. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 28.11.2002 р. № 249 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.

3. Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999 р. № 679-XIV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

4. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р. № 2131-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

5. Закон України “Про платіжні системи і переказ грошей в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

6. Закон України “Про обіг векселів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2374-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.

7. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах від 12.11.2003 р. № 492 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>.

8. Карпов О. ТМ “Webmoney” в Україні: титульные знаки, электронные деньги, платежная система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ema.com.ua/2011/12/webmoney-what-is-it/>.

9. Офіційне інтернет-представництво НБУ: Система електронних платежів Національного банку України за станом на 1 січня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53861&cat_id=78675.

10. Положення про електронні гроші в Україні, затверджене постановою НБУ від 04.11.2010 р. № 481 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08>.

11. Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах від 15.12.2004 р. № 639 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0041-05>.

12. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами від 03.12.2003 р. № 516 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.

13. Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України від 29 грудня 2000 р. № 520 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0152-01>.

14. Положення про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями від 03 грудня 2003 р. № 514 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1213-03>.

15. Про діяльність компанії WebMoney Transfer в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=70781.

16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

17. WebMoney ответила на претензии НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dengi.ua/news/75037_WebMoney_otvetila_na_pretenzii_NBU.html.

ГОНЧАРУК Михайло Олександрович – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції 22.01.12 р.